

Bosnyák Béla: Oros község gazdasági és társadalmi rajza

Második és befejező közlemény —

IV. A kisgazdák (folytatás)

Az előbbi fejezetben kifejtett körülmények okozták hogy a kisgazdák pusztulnak, eladósodnak. A kisgazdák földjeire napról-napra új adósságokat tábláznak be, míg a törlések igen ritkák. Főleg öt esetben vesz fel a gazdaember kölcsönt. 1. Az örökség szétosztásánál. 2. Új föld vásárlásánál. 3. Perlekedéseknél. 4. Hasznos beruházások esetén. 5. Rossz termés idején. Az eladósodást különösen előmozdítja a fordulós gazdálkodás. Uralkodó örökösödési szokás ugyanis, hogy az apai házat pénzbeli kárpótlás fejében az elsőszülött fiú öröklí, a földeket pedig szétosztják az összes gyermekek között. Az elsőszülött fiú tehát mindenestre hitelre szorul, hogy testvéreit kifizethesse. De hitelre szorulnak a többiek is, mert a nyomásos gazdálkodás folytán földjeikre ki nem települhetnek, s így egy darabka belső telket kell szerezniök, hogy házat építhessenek. De fokozza az eladósodást az a körülmény, hogy a nyomásos gazdálkodás drága és végtelen határsértési perek szülőoka. A rendkívül feldarabolt földek ugyanis, mint mondtuk, az év tekintélyes részében közös legelőül szolgálnak. A közös használat idején a határvonalak könnyen, s gyakran eltolódnak. Ebből származnak azután a költséges határsértési perek, melyek főleg azért ismétlődnek folyton, mert az összes parcellák határai bizonytalanok, s eltérnek a telekkönyvi adatoktól, úgy hogy alapos rendezésük csak egy új általános telekkönyvi felmérés alapján volna lehetséges.

Lássuk már most a hitelszerzés technikai részét. A gazda igen gyakran annyira járatlan, hogy maga még a bankba sem tud elmenni. Ügyvédhez fordul, ki honorárium fejében a kölcsönt kijárja. A kamat $6\frac{1}{2}$ —8% között ingadozik.

A nyíregyházai bankok fontos üzlete a parasztkölcsön, ami azonban nem igen mondható mobilnak. Ámde a bankok tőkéjüket nem köthetik meg, mert akkor veszélyeztetik fizetőképességüket. Azért úgy kötik meg a parasztot, hogy az minden pillanatban szorítható legyen a fizetésre. Ez kétféleképen történhetik.

Első eset a kötelezvénykölcsön, mely a hitelnyújtás szolidabb

módja. A bank adóslevelet állítat ki a paraszttal, melyben kötelezi, hogy félévenként bizonyos összeget letörlesszen. „Ha ezt tenni egy ízben elmulasztanám, jogában áll a hitelező intézetnek, az egész tartozást felmondottnak tekinteni.” Ilyen paragrafusok vannak azonkívül az adóslevélben:

„3. Köteles vagyok kölcsöntartozásomat a törlesztésre kiszabott idő előtt is feltétlenül azonnal készpénzben visszafizetni:

„a) ha a hitelező intézet vagy engedményese által eszközölt helyszínelésből az tűnnék ki, hogy a jelzálog értéke oly csorbulást szenvedett, hogy a hitelező intézet vagy engedményesének megítélése szerint az adott kölcsönért alapszabályszerű értelemben vett teljes biztosítékot többé nem képez;

„b) ha a megállapított erdészeti üzemtervet a hitelező intézet vagy engedményesének beleegyezése nélkül megváltoztatom, az ingatlan hasznélvezetében a megengedett mértéket túllépek és ha általában az ingatlan értéktelenedését okozó vagy okozható kezelés fog fenn;

„c) Ha azon épület, melynek felépítése végett jelen kölcsönt felvettem, nem a kölcsönvétel alkalmából benyújtott tervek szerint építeném, vagy az építkezést bármi okból beszüntetném;

„d) ha a jelen adóslevélben elvállalt fizetési vagy egyéb kötelezettségeim bármelyikét pontosan teljesíteni elmulasztanám;

„e) ha vagyonom felett csőd nyitattnék, a jelzálogul szolgáló ingatlan bárki által kérelmezett végrehajtás útján részben vagy egészben elárvereztetnék, ha a jelzálog részben vagy egészben kisajátítatnék, vagy eladás, átruházás, öröklés avagy bármely más címen tulajdonjogilag másra szállana át.

„Mindezen esetekben jogosult intézet vagy engedményese saját választása szerint vagy kölcsöntartozásomat összes járulékaival együtt lejárnak tekinteni s azt rajtam a 4. pontban megállapított storno-díjjal együtt per útján behajtani, akár a kölcsön meghagyása mellett egyéb vagyonomból tetszése szerint fedezetet követelni, akár esetleges hátralekös kötelezettségeimnek a hat százalék késedelmi kamat és egy százalék bírság mellett való teljesítésre szorítani.”

A hitelező intézet tehát, mint ebből a paragrafus-labirintusból kitűnik, bármely pillanatban pert zúdíthat a gazda nyakába, s kényszerítheti fizetésre.

Ugyanezt az eredményt a bankok egy tekintélyes része úgy éri el, hogy váltót írat alá a gazdával, ami azért is igen hasznos, mert visszleszámítolás útján fokozhatja forgalmát. Ezek a bankok a paraszttal 3—6 hónapos váltókat állítatnak ki, s a váltóösszeg erejéig biztosítéki okirat alapján zálogjogot is szereznek. A kapott váltókat már most visszleszámíthatják, az így kapott pénzt parasztkölcsönökben ismét megkötik, a kapott váltókat ismét leszámíttatják stb. De a váltó nem való a paraszt kezébe. Elfogadó, forgató, stb. a paraszt előtt ismeretlen fogalmak, a paraszt csak „kezest” ismer. Nem ismeri a váltójog szigorú szabályait sem. Azt sem tudja, hogy mikor a régi váltót egy újjal cserélte ki, jogilag tulajdonképpen fizetett és új kölcsönt vett fel, s azt hiszi, hogy aki az első váltón „kezese” volt, köteles a másodikon

is kezes lenni, mert a kezesség a hitel egész tartamára szól. Mindezekből azután gyakran származnak perek és egyéb kellemetlenségek, melyek csak a parasztnak kerülnek pénzbe.

Ha hitelügyletéből per származik, akkor a gazda veszve van. Nemcsak azért, mert járatlan, csökönnyös, és mert az ügyvédi költségek nagyok, hanem mert ilyenkor a bank is megnyúzhatja, ha akarja. Akármelyik adóslevélben a fizetési kötelezettség-ét elmulasztó fél kárára 1% büntetés van megállapítva, ha pedig a bank a kötvénykölcson lejárta előtt perelni kénytelen, szerződési joga van 2—3% storno-díj behajtására.

A tudatlanság és a járatlanság a legfőbb előidézői annak, hogy a gazda hitelügyei folytán károkat szenved. Miután e két körülmény ellen nem veheti fel a harcot, nem segíthet gyökeresen a hitelviszonyokon az Orosi Hitelszövetkezet sem. E szövetkezet az Országos Központi Hitelszövetkezet tagja. 1903. évben 85 taggal és 229 üzletrésszel alakult. Működését 1907-ig a következő adatok mutatják:

Év	Tagok száma	Üzletrészek száma	Üzletrészek összege	Központi hitel	Takarékbetétek
1904	125	278	2.608 K	20 fill. 6.935 K	1.850 K 14 fill.
1905	158	331	5.787 „	80 „ 21.690 „	7.717 „ 47
1906	194	354	8.994 „	20 „ 15.154 „	22.807 „ 45
1907	235	395	12.151 „	80 „ 23.677 „	27.390 „ —
	Év	Váltó tárca			Kötelezvény kölcsön
	1904	4533 K			7.121 K
	1905	6492 „			26.818”
	1906	8100 „			36.131”
	1907	5080 „			50.092”

Adataink a legutóbbi évekből hiányoznak. De ha emelkedett is az utóbbi években a hitelszövetkezet forgalma, hatása a hitelviszonyokra nem érezhető. Ennek legfőbb oka az, hogy maga a hitelszövetkezet sem adhatja olcsóbban kölcsöneit, mint bármely más rendes pénzintézet. A hitelszövetkezetnek is vannak ugyanis költségei, a tisztviselők fizetést kapnak s 60 — 70 ezer koronás forgalom mellett a legkisebb költség is megdrágítja a kölcsönöket. 1909 augusztusában a szövetkezet 5¾%-ért kapta a pénzt a központtól, s tagjaitól 7½%-ot szedett a kölcsönök után. Ez pedig épenséggel nem mondható különösen kedvező kölcsönnek, főleg ha tekintetbe vesszük, hogy a valóságban a hitelszövetkezeti kölcsön még egyéb drágító körülményekkel is jár. A kölcsönvevő ugyanis köteles üzletrészeket szerezni s azok után heti 20 fillért befizetni. Ha a fizetést elmulasztja 1 fillér késedelmi kamatot fizet. A fizetések csak az évek végétől kamatoznak, de a kamat az 1898. évi XXIII. t. c. értelmében 5%-nál több nem lehet. A paraszt tehát azért a pénzért, amit 1909-ben 5%-ra betett, (főltéve, hogy a késedelmi kamatok és az évközi kamatmentes fizetések ezt az 5 %-ot föl nem ették) 7½%-ot fizetett. A hitelszövetkezet tehát a mai viszonyok között nem fejthet ki eredményes tevékenységet.

De a parasztgazda eddigi bajaihoz még az igazságtalan adórendszer is járul, mely jórészt a zselléreket is éri, s így nagy része van a kivándorlás előmozdításában is.

A legfontosabb adó a földadó, melyről hű képet adnak a következő statisztikák, melyek Oros kataszteri összesítése alapján készültek.

Oros határának kataszteri becslése:

	Hold	Négyszögöl	Kataszteri hozadéka	
			összesen K	holdanként K
Szántó	8984	1598	65.038.18	7.24
Kert	27	166	187.10	6.90
Rét	1059	1247	4.566.82	4.32
Szőlő	357	1043	4.857.54	13.58
Legelő	536	381	1.595.04	2.98
Erdő	655	1351	928.06	1.42
Nádas	100	723	186.88	1.86
Terméketlen	788	727	—	—
Összesen	12.510	836	77.359.62	6.18

Az orosi határnak holdankénti tiszta hozadéka a kataszteri becslés szerint 6 kor. 18 fillér. Miután a ma kiadott földek legolcsóbb bére 32 korona, s miután a holdankénti tiszta hozadék legalább is 100—120 K-t tesz ki, egész bátran állíthatjuk, hogy a kataszteri hozadék 15—20-szorosan alól van becsülve. De még érdekesebb a tényleges adófizetés.

A birtok nagysága holdakban	Hány %-a területének	Fizet adót koronát	Az adó %-át fizeti	Mennyit holdanként
1	3,02	1570.58	8,1	4,76
1— 5	2,58	706.54	3,6	2,24
5— 10	3,81	711.58	3,7	1,75
10— 50	9,68	1808.76	9,3	1,48
50— 100	4,30	566.22	2,9	1,05
100— 500	13,27	2471.08	12,7	1,49
500— 1000	33,44	5997.94	31,1	1,31
1000—	30,40	5507.80	28,6	1,55

E statisztikából látható, hogy míg a törpebirtokos 4.76 és 2.24 koronát fizet holdanként, addig a nagybirtokos csak 1 kor. 55 fillért. S míg a kisbirtokosok összes földje az összes ingat-

lanoknak csak 22,89%-át teszi ki, ők fizetik a földadó 27,6%-át. És az ellentétek ép a legszegényebb körökben a törpebirtokosok között, a legnagyobbak. Amióta e statisztika elkészült, a földadóról szóló új törvényt végrehajtották, de az adókataszteri kiigazítás a helyzetet nem változtatta meg, csupán néhány újabban művelés alá vett rét s mostanában telepített szőlő adókatasztere lett kiegészítve.

Mint a kataszteri becslésből kitűnik, a földhozadéki adók oly alacsonyra vannak általában becsülve, hogy azok nem igen terhelnék meg a kisgazdákat. De az adók többi részét is úgyszólván teljesen a kisgazdák és a zsellérek fizetik.* Így a házosztályadó 1278 koronát tesz ki. Miután túlnyomó többségben parasztlakások vannak, ezt úgyszólván teljesen a szegényemberek fizetik. A szegény nép fizeti a 427 korona házbéradót is, mert úgyszólván csak a zsellérek bérelnék lakásokat. A munkások fizetik az 1305 korona elsőosztályú kereseti adó nagy részét is, az 1066 koronát kitevő másodosztályú kereseti adóról pedig egy nálunk szakavatottabb ember mondotta. „Ez a valódi magyar progresszív adó, mely csak addig halad felfelé, míg a szegény emberekről van szó, ellenben csökönnyösen megáll, mihelyt az uralkodó osztályhoz érünk.” A III. oszt. kereseti adó összege 3794 korona. Ellenben az állandó fizetések a papok, a tanítók és jegyző adója, a IV. oszt. kereseti adó, szerény 180 korona. Az egyenes adóknak ezen nagyszerű egyenetlenségét még csak növelik a pótdadók. A községi pótdadó, mely 1906-ban csak 22% volt, 1908-ban 34%-ra emelkedett, most pedig, az újonnan épült községi iskolák nagy terhe folytán 50%-ot is meghalad. Ehhez járul az országos betegápolási és az általános jövedelmi pótdadó, továbbá az útdadó, mely 1908-ban 3470 koronát tett ki. 5% a vármegyei pótdadó s 5% az egyházi iskolaadó is. Van azonkívül legelőadó, 2 koronát kell fizetni házanként az éjjeli őrnök s 1 korona jár minden kutya után is. A fogyasztási adók sem jelentéktelenek. Oros a fogyasztási adókat 900 koronáért bérlé az államtól. Fogyasztási pótdadó azonban nincs. Van közmunka is, melynek megváltása nem kötelező. Minden családfő 2 kézi nap-szám, s minden iga egy igásnap-szám teljesítésére köteles. Előbbi 1 korona 20 fillérjével, utóbbi 3 korona 70 fillérjével váltható meg. Nem szabad azonban az egyházi adókról sem elfelejtkeznünk. Két véka rozs jár minden családtól a papnak, egy a tanítónak és egy fél véka a harangozónak párbér fejében. A gazdagabbak azonban többet is fizetnek. Ez azonban az egyházi szolgáltatásokat nem meríti ki. Így a gör. kath. lovasgazdák évente egy igásnapot szolgálnak a papnak, külön fizetnek az esketésért, a halottbúcsúztatásért, külön pénzbe kerülnek a misék, melyek igen gyakoriak, mert a fanatikus nép szárazság idején, sok eső alkalmával, ha járvány pusztít, ha nagy útra készül stb. stb. egyformán a szentlélek segítségét keresi és

* Az itt következő adóösszegek az 1909. évi adókiivetés végösszegei.

misét rendel. Szóval fizet az orosi szegény ember elég sok adót s hogy ez is egyik ok, mely a népet Amerikába hajtja, az kétségtelen. Az adókra elkeseredett gyűlölettel tekint a nép. Sok helyen, különösen a zselléreknél megnehezítette adataim összegyűjtését az, hogy kérdéseimből és abból, hogy lakásaikat felmértem, azt következtették, hogy valami új adót vetnek ki reájok.

Az orosi kisgazda gazdasági élete elég primitív. Ugyanilyen politikai élete is. Az orosi 160 képviselőválasztó tekintélyes része kis- és törpe-gazda. Szavazati jogukat azonban rideg üzleti szempontból használják. Nemcsak hogy kereskedés folyik a szavazatokkal, hanem kritikus választásoknál a végső pillanatokig spekulálnak velők s mikor legkétségesebb a helyzet, akkor adják el a legtöbbet fizetőnek. A kisgazdák a falu politikájának is az irányítói. A községi politikában elvük a bizalmatlanság. A nagybirtokos virilistákkal szemben osztályhelyzetükből kifolyólag bizalmatlanok, a közigazgatás pedig szintén nem részesül a parasztság bizalmában. Így azután minden újítástól, bárkitől jöjjön is, bármily hasznos legyen is, idegenkednek. Nem akarják a vasutat, a telefont, nem akarnak iskolákat sem s minden kérdésben csak hosszas kapacitálások, valóságos presszió útján lehet megtörni a kisgazdák konzervativizmusát. Rendszeres politikai mozgalom a kisgazdák körében sem fejlődött ki Oroson s politikai felfogásuk is teljesen zavaros.

Ennyi az, amit Oros kisgazdáiról mondhatunk. Mielőtt azonban tovább mennénk, röviden foglalkoznunk kell azokkal a kisgazdákkal, akik parcellázás folytán nyerték birtokaikat. Oroson 1908-ban egy 300 holdas birtokot parcelláztak s most van folyamatban egy másik 100 holdas birtok parcellázása. A parcellákat részint amerikaiak vették meg, részint zsellérek. Ez utóbbiak a vétel alkalmával csak igen keveset fizetnek, hanem csaknem az egész vételárat bekebelezetik új földjeikre, valamint régebbi kisebb ingatlanukra, házukra, kertjükre. A földek ára 800—1000 korona között váltakozik k. holdanként. Miután olyan ember nincs, aki a megvett földet egyszerre kifizetheti, a parcellázási műveleteket a bankok finanszírozzák. A dolog banktechnikai része körülbelül a következő. A bank a vételár 75%-át előlegezi. A vevőnek tehát csak annyi pénz kell, hogy a vételár 25%-át s azonfelül a költségeket kifizethesse. Ha pl. valaki 4 hold földet vesz 1000 koronájával, akkor a bank kölcsönöz 3000 koronát, a mindenkori bankkamatláb fölött 2—3%-kal. Tehát a vevőnek kell 1000 koronát vételár, 105 koronát félévi előzetes 7% kamat s körülbelül 80 koronát ügyvédi és mérnöki költségek, bekebelezési díjak fejében, szóval 1185 koronát fizetni. Ennek az eljárásnak azonban meg vannak a maga káros hatásai. Sok vevőnek nem marad pénze beruházásokra s a súlyos kamatterhek pedig sokat arra kényszerít, hogy a lehető legtakarékosabban éljen. Viszont az 1908-ban parcellázott 300 hold tulajdonosainak megvan az az előnye, hogy földjeik külön tagot képeznek s reá kitelepülhetnek s benne szabad gazdálkodást

folytathatnak. S így e földeken sokkal eredményesebb munkát folytathatnak, mint a többi birtokosoknak fordulókban lekötött s kimerült földjein. Az adósság-törlesztés nagy terhét pedig megelégedett örömmel viselik.

V. A közép- és nagybirtokosok

A mezőgazdasággal foglalkozók utolsó csoportjához, a közép- és nagybirtokosokhoz értünk. Egy rövid félszázaddal ezelőtt még az összes nagyobb birtokosok nemesek voltak, nemesi kézben volt csaknem az egész Oros. Ma mindössze egy 3800 holdas Dessewffy hitbizomány és egy 300 holdas Kállay birtok van. A Kállayak és a pazonyi Elekek helyét Burger Móric, Lichtblau Sie és Hartstein Péter stb. foglalták el. Az úgynevezett „magyar” középosztály tehát Oroson is pusztul. Hogy miért, arra feleletet ad Szabolcs Vármegye Monographiája. Érdekes vallomások az itt következő sorok: *

Szabolcs vármegye mai társadalmának a mindenkifelett uralkodó hazaszereteten kívül jellemzője, hogy egyszerű őszinte szíves, vendégszerető a szó teljes értelmében. Igaz, hogy erre rá is ér, meg az enni-inni valót se veszi pénzen. Még vendégszeretőbb volt, az is igaz, nem is olyan régen, de a kártya, meg a cigány, meg a magyar lustaság, éhletlenség, saját nagylelkűsége és a szükségben száz %-ra segítő jó emberei, maig bizony egy részét erősen megzilálták, nagy részét fel is emésztették. Nagyon sokból lett más szolgája, aki a maga ura volt, s nagyon soknak foglalta el a helyét az, aki hajdan őt szolgált. A hirtelen való tönkremenésnek és a hirtelen való meggazdagodásnak annyi példája talán egy vármegyében sincs, mint Szabolcsban, valóságos társadalmi *chassé croisé*, amelyben mintegy felfordulván a társadalom addigi rendje, ma lent van, ami fent volt és fent, ami lent volt. De azért az ősnemes birtokososztály, amely e tekintetben a legtöbbet szenvedett, ma is „főtényezője” a társadalomnak.”

Lustaság, éhletlenség, nagylelkűség, ezek erkölcsi megítélések. A szociológia álláspontjáról a magyar középosztály pusztulásának okát egyszerűen abban látjuk, hogy nem volt képes alkalmazkodni a kapitalizmus teremtette viszonyokhoz.

Szabolcsvármegye monográfiájában van még egy őszinte vallomás, mely legkitűnőbb példája ennek az alkalmazkodni nem tudásnak. Az pedig szól a következőképen: **

„Szabolcs vármegyének társadalmi életében mindenkor nagy szerepe volt a sportéletnek. Különleges híres sportja az agarászat . . .

De hát ma már hanyatlott ez is, itt is, ebben is pusztulunk, veszünk. A földelkülönítések, a tagosítások nyomán felhasogatva mérve lett a dús rónaság tere, árkolások, ákacolások zavarják a nemes sport szabad kifejlését, oda van a fátlan nyíri bucka, nyírihomok. Ez megrontá az igazi szabad agarászat magas élvezetét, letörlé költészetét és disquali-

* 184. l.

** 185—186. lap.

fikálja mindjobban, napról-napra ezt az istentől jókedvében agarászatra teremtett földet.”

Nos ezek az urak a párbajkodex szabályait alkalmazzák a szántóföldre. Az árkolások és a tagosítások s a produktív munka gyümölcsei disqualifikálják azt a földet, amelynek az úri morál szerint az a legnemesebb hivatása, hogy néhány ember agarászó vágyait kielégítse. Ilyen viszonyok között nem csoda, ha a régi nemesi középosztály pusztul. Bezzeg nem pusztul a kapitalista szellemű, vállalkozó kedvű, alkalmazkodó városi polgárság, mely Oroson a régi nemes urak helyét elfoglalta. Ma már egyetlen egy dzsentri sem gazdálkodik Oroson. A gazdálkodás iránt a régi nemesi középosztály jó része semmi kedvet sem érez magában s aki földjét el nem adta, az bérbeadás útján igyekszik azt hasznosítani.

Oroson nagy latifundiumok nincsenek. Az egyetlen három-ezer holdas Dessewffy-hitbizomány is három bérelt területre szakadt. A birtokeloszlás káros hatása, mint láttuk, főleg abban érezhető, hogy a kisbirtok területe alig haladja meg a határ 20%-át s így a mezőgazdák legnagyobb produktivitásra képes része korcs, csenevész maradt. De ez ép a nagyobb birtokosok szempontjából igen kellemes, mert sem cseléd, sem munkáshiánnyal küzdeniök nem kell, a földnélküliek olcsó és bőséges munkaerőt szolgáltatnak. A közép- és nagybirtokosok között még a bérlők helyzete a legrosszabb, mert ezeket a nagy bérösszegek nyomják. A bérletek árai folyton növekednek, egy k. hold föld bére 24 kor.-ról 32, sőt 50 kor.-ra is felszökött az utóbbi időben. De a magas bérösszegek a modern gazdálkodás fontos terjesztői., A nagyobb bérösszegek arra kényszerítik a gazdálkodókat, hogy üzemükben új termelési ágakat honosítsanak meg, a régieket tökéletesítsék s így teremtsék elő a nagyobb bér összegét.

A nagy- és középbirtokosok általában négyes forgásos gazdálkodást folytatnak. $\frac{1}{4}$ részben őszi, $\frac{1}{4}$ részben tavaszi kalászt, $\frac{1}{4}$ részben tavaszi kapást termelnek. $\frac{1}{8}$ részét fekete, $\frac{1}{8}$ -át zöld ugarban hagyják. Ettől a formulától természetesen van sok eltérés, ami a speciális viszonyoktól függ. De a termelés alapja ez. A tavaszi kapás növényeket szókták rendszerint letrágyázni s pedig állati trágyával. Műtrágyát keveset és kevesen használnak, aminek legfőbb oka a csapadékhiányban rejlik. Mint mondtuk csak ősszel van elegendő csapadék s épen ezért az őszi vetést és az őszi munkát jobban kedvelik az orosi gazdák s ha tehetik még tavasszal is az őszi szántásba vetnek.

Hogy számszerű adataim legyenek, egy 620 magyar holdban gazdálkodó bérlő munkáját figyeltem meg. E bérlőnek 1908-ban magyar holdakban számítva a következő volt a munkaterve. 220 hold búza és rozs, 50 h. árpa és zab, 80 h. dohány, 40 h. tengeri, 40 h. burgonya, 20 h. cukorrépa, 5 h. káposzta, 6 h. dinnye és tök, 20 h. lóhere, 10 h. lucerna, 30 h. lednek, 20 h. takarmányrépa, 12 h. csalamádé, 32 h. konvencióos föld és 45 h. fekete ugar. Szóval 270 hold (43%) kalászos, 223 h. (36%)

kapás növény, 82 h. (12%) takarmány s 45 hold (9%) fekete ugar. Ezen föld megmunkálását ugyanekkor 29 család végezte. Foglalkoztatott ugyanis a gazda 1 ispánt, 1 kerülőt, 3 kocsist, 9 bérest, 14 dohányost, 1 kondást és 1 gulyást. Az éves cselédeken kívül természetesen napszámosok is dolgoztak s pedig mint az már közölt statisztikánkból kitűnik 1908-ban 1483 munkanapot.

A nagyobb birtokosok és bérlők tevékenysége általában igen sokoldalú. Gazdálkodásuk ugyan nem üti meg a nyugat-európai mértéket, az újabb mezőgazdasági gépek még nem használatosak, modern talajművelés nincs, az istállók felszerelése sem felel meg mindenütt a higiéné követelményeinek stb., mégis általában az elég alaposnak és intenzívnek mondható. A gazdálkodók vállalkozó kedvű, kapitalista szellemű emberek, kik újításoktól nem riadnak vissza s minden jövedelmező termelési ággal foglalkoznak. Cukorrépat, dohányt, káposztát általában mind termelnek. Néhányan zöldséget és paradicsomot is. Egyesek főleg ló- és marhatenyésztéssel foglalkoznak, mások disznóhizlálással vagy tejtermeléssel. Vannak, akik faüzlettel foglalkoznak, erdőket, határoló fasorokat vesznek meg s irtanak ki, mások parcelláznak, terménnyel vagy állattal kereskednek s biztosítási üzleteket is közvetítenek. Szóval az orosi nagyobb gazdák általában kereskedők is egyúttal, ebben rejlik jólétüknek kulcsa s ezért van az, hogy nem riadnak vissza újításoktól sem s hogyha a gazdálkodás modern eszközei még nem honosodtak meg, ez pusztán a gazdák elméleti kiképzésének hiányával magyarázható. A gazdálkodás Oroson kizárólag praxis, mely mögött tudományos ismeretek nem jelenek s ezért a mezőgazdasági tudomány újabb vívmányai csak utánzás útján terjednek el s minden újítás legalább egy évtizeddel elkésve érkezik.

A nagy- és középbirtokosok s bérlők személyileg nem tartoznak Oros községhez. A földtulajdonosok csaknem kivétel nélkül máshol, Pesten, Pozsonyban, külföldön élnek. A bérlők pedig 1—2 kivétellel Nyíregyházán laknak, de mindannyian oda gravitálnak, ott élnek le társaséletüket s ott fedezik összes szükségleteiket is. Ilyen viszonyok között a gazdálkodók Oros kulturális és politikai életében szerepet nem játszanak.

VI. A társadalom többi rétegei

A társadalom többi rétegei között első helyen állanak az értelmiség emberei, a társadalom úgynevezett vezetői, a tanítók, a papok és a jegyzők. Ezek közül a tulajdonképeni vezetők a papok. A papokhoz mennek tanácsot kérni, a papok prédikálnak minden vasárnap morált a népnek s ők „predikálják ki” minden vasárnap azokat, akik eleget templomba nem járnak. Pap áll a hitelszövetkezet élén is s pap volt a katolikus olvasókör vezetője, mely pár évvel ezelőtt érdeklődés hiánya folytán megszűnt. Az értelmiség többi részei főleg politikai mozgalmak idején szerepelnek. A brutális választási hadjáratok s az ezekkel kapcsolatos

evések, ivások, kapacitálások összehozzák mindazokat, kiknek politikai jogaik vannak.

Az értelmiség emberei különben elég szerény anyagi viszonyok között élnek. A jegyzőnek, kinek legnagyobb a jövedelme, 1600 kor. fizetése van, melyhez természetbeni lakás és 11 hold föld haszonélvezete járul. Magánmunkálatokból eredő mellékjövödelmei a város közelsége miatt nem képviselnek valami nagy összeget. Szerződésekkal, telekkönyvi ügyekkel stb., melyeket más községekben a jegyzők intéznek, az orosi ember a közeli város fiskálisát keresi fel.* A két segédjegyzőnek csak 800—800 kor. fizetése van, ugyancsak kevés a tanítók jövedelme s a papoké sem nagyobb, mint a jegyzőé. Ezek az egyhangú falusi élethez kötött emberek borban és kártyában keresik az élet örömeit. A bor és a kártya uralkodik az orosi értelmiség körében. E kettőt még az asszonyok sem vetik meg. Huszonnégy órás névnap mulatozások akármikor előfordulnak s valakit a földig inni nagy eseményt képez s az élet különös örömeihez tartozik. Magasabbrendű élvezeteket ezek az emberek már szerény anyagi viszonyaiknál fogva sem igen szerezhetnek maguknak. Némi magasabbrendű szórakozást a közeli Nyíregyházán találhatnak s ezért, hacsak tehetik, felkeresik a várost, hol nemcsak szellemi szükségleteiket fedezik, hanem a gazdaságiakat is.

A nyíregyházai kereskedők és iparosok látják el mindennel a szomszédos községeket és így Orost is. Az értelmiség, a középső nagybirtokosok csaknem mindent a városban szereznek be, de a kisgazdák, a munkások és a cselédek is igen sokat vásárolnak a városban. Mindamellett van egy nagy szükséglettömeg, melyet pusztán forgalmi okokból a városban kielégíteni lehetetlen. Ez vonzotta Orosra az iparosokat és a kereskedőket.

A nyugati államokban is tapasztalták azt, hogy a kapitalista vállalkozások versenye elől a kézműves-ipar a falvakba menekült. Kézmű alatt itt nem kézimunkát, hanem a termelés szervezésének azt a módját értjük, mely a kapitalista termelést megelőzte. A kézműves kicsiny üzemének munkása, vezetője és kereskedője egyaránt. Ilyen kézművesek Oroson szép számmal vannak s számuk napról-napra gyarapodik.

Vannak először is vándoriparosok, kiknek számát megállapítani nem lehet. Ezek között vannak bognárok, kárposok, férfiszabók, fehérnemű-varrók, drótosok, üvegesek, köszörűsök, lakatosok stb. Ezek házról-házra járnak s pár krajcárért, néha enni- valóért, búzáért, éjjeli szállásért vállalják el a munkát. Nem nagy úr választja el ezeket a vándoriparosokat, kik az egész országot bebarangolják, a vándorkomédiásoktól és színészektól. A vándorkomédiások nyáron barangolnak. Az utca közepére leterített

* Ez szerencsés körülménynek mondható, mert a jegyzők csinálta szerződésekből, különösen pedig a nagy pontosságot igénylő végrendeletekből a legkellemetlenebb parasztperek származnak, melyek csak a fiskálisoknak hajtának hasznot.

szőnyegen produkálják mókáikat s azután az összegyűlt közönség körében kéregetnek. Bezzeg alig akad egy kis kenyérré való. Télen talán ugyanezek a komédiások csapnak fel vándorszínészeknek. Előfordul, hogy az érdeklődés fölkeltése végett folytatásokban játszanak. Az első este a három darab három első felvonását adják, a második este a három másodikát s a harmadikon a három utolsót. Így igyekeznek a nép körében látogatót szerezni. A műsor igen változatos. Ilyen falusi színpadon láttam már Bánk-bánt, János vitézt, a Vig özvegyet stb. Ezeknek a vándoroknak, korunk eme igazi földönfutóinak igazán kétségbeejtő a helyzete. Faluról-falura járnak, soha a nyugodt, békességes élet örömét nem ismerik, mindig idegenek között vannak s hozzá még alig keresik meg a mindennapi koplalásra elegendőt. De igazán csak télen szomorú a helyzetük. Hányszor láttam fagyos, téli időben vándoriparosokat és vándorkomédiásokat az útszélen rakott tűznél melegedni. Melegítették rongyaikban meggémberedett tagjaikat. Ha pedig a havazások beállanak, akkor igazán csak a jó szerencse védi a vándort a pusztulástól. Gyakran olvasható a szabolcsi hírlapokban, hogy itt vagy ott találtak egy-egy árokban megfagyott embert. Ki volt? Nem tudják. Kitérítik közszemlére, azután örök nyugalomra helyezik a községi temetőben.

Nyugodalmasabb élete van a községi kisiparosoknak, kik nem vándorolnak, hanem műhelyükben végzik el teendőiket. 1900-ban tulajdonképeni iparral Oroson 49 férfi és 2 nő, házi és népiparral 8 férfi és 1 nő foglalkozott. Ezen 60 iparos 117 családtagot tartott el. A tulajdonképeni iparosok közt volt 9 kovács és 3 más fémiparos, de lakatos egy sem, 4 gépész, 7 asztalos, 1 egyéb fáiiparos, 5 cipész, 1 egyéb ruházati iparos, de szabó egy sem, 7 malmos, 3 hentes, 1 kőműves, 7 ács, 3 vendéglős. Az összes iparosok között egyetlen malmos van, ki megérdemli a kapitalista vállalkozó elnevezést. A többi iparos, kiknek száma különben gyarapodóban van, csaknem mind segédmunkás nélkül dolgozik, legfeljebb tanulókat tartanak, kiknek száma mintegy tízre tehető. Ezek az iparosok még az ősi fajtából valók, gépeket alig használnak, üzletfeleikkel pedig patriarchális viszonyban vannak. Ipari tevékenység mellett kis kertjükben mezőgazdasági tevékenységet is folytatnak s munkáikért természetbeni díjazást is elfogadnak. Magán a munkán is van bizonyos fokú antik máz. Gazduram megveszi a bőrt, a cipész csinál belőle lábbelit a családnak, a kovácsmester ócska vasdarabokból heverő szegekből stb. állít össze valami újat, az asztalosnak adják a deszkát, melyből az asztalt faragja, az ács pedig maga választja meg a gerendának való fákat, ezeket maga vágja ki, maga faragja meg s rakja fel minden mérnöki terv nélkül, a hasonlóképen terv nélkül készült háznak tetejére. Azonkívül ezek az iparosok vásári árút is készítenek. Eljárnak a nyíregyházai, nyírbaktai, nyírbátori stb. országos vásárookra s itt értékesítik azokat az árúkat, amelyeket nem megrendelésre készítettek. Az iparos munka tekintélyes része foldo-

zásból is áll, némelyik iparos pedig a nagyobb gazdálkodásokban is kap munkát. Így egyik középbirtokos 180 koronából 2 köből búzából és egy köből rozsból álló évi pausalét fizet kovácsának, így tengetik-lengetik életüket a falu iparosai. Műhelyük kicsi és egészségtelen, munkásaikat, különösen tanulóikat agyondolgoztatják, s nemcsak ipari munkára használják fel. A tanulókat beküldik Nyíregyházára bevásárolni, kerti munkákra alkalmazzák őket, ellenben rendszeres tanulásban nem részesülnek. Kitől is tanulna az inasgyerek?! Tanonciskola nincs, a falusi kis kézművestől pedig igazán keveset lehet tanulni. Az iparos embernek azonban nagy a tekintélye a faluban. S ezért mind több és több zsellér és cseléd adja oda fiát a városba tanulónak. Ha ide követjük a falu gyermekeit, látjuk, hogy az ő olcsó munkaerejük fontos tényezője Nyíregyháza kisiparának. Itt látunk koplaló, de sokat dolgozó gyermekeket, kiket a régi patriarchális élet köntösében mindenféle munkákra, gyermekörzésre, bevásárlásra, áruszállításra stb. stb. felhasználnak, kiknek nyughelye kicsi és egészségtelen, s kik, különösen a cipészeknél, 12—16 órát is dolgoznak naponta. Ezen kis tanuló fiúk egy része örökre bent marad a városban, proletárrá válik. Egy része visszamegy a faluba s növeli a kisiparosok egyre gyarapodó számát.

A hivatalos statisztika holmi népiparról s mellékesen folytatott ipari tevékenységről is számot ad. Ez azonban pusztulóban van és teljesen jelentéktelen. Van néhány szeszfőző s néhány asszony foglalkozik szövással, ennyi az egész. Az elsőt az adó öli meg, a másodikat pedig a gyári vázson versenye. A parasztleány röstell mást, mint gyári árút felvenni, mert a leányok azt mondják róla, hogy „tölgyfa gatyában jár”. Így a régen virágzó kendertermelés teljesen megszűnt, s ma az egész népipar nem érdemli meg, hogy felemlítsük. Csak egy zsellérember érdemel figyelmet. Ezzel legénykorában az az óriási szerencse történt meg, hogy agyonvert egy másik legényt s elcsukták érte három évre. A börtönben jó iskolát talált. Megtanult írni, számolni, megtanult kerti székeket fonni, s ma ő látja el az egész vidéket font kerti székekkel s kitűnő téli keresete van.

Van még egy malom is a faluban s ezt lehet az egyetlen ipari kapitalista vállalkozásnak nevezni. Azonban, ez a vállalkozás is gyenge lábon áll. Az orosi nép ebben a malomban örölteti gabonáját és búzáját s fizet érte 10% vámot, ugyancsak itt préseltetik a gör. katolikusok a napraforgó olajat, melyet zsír helyett esznek s melyért az olajpogácsa $\frac{1}{3}$ -át s az olaj 16%-át adják. A nyíregyházai malmok szintén ezekért az árakért dolgoznak, de sokkal jobb lisztet produkálnak. De a nép mégis inkább az orosi malomhoz fordul, mert a beszállítás Nyíregyházára idő és pénz-áldozattól eltekintve azért is kellemetlen, mert a kocsit rossz. Az országútnak ugyanis csak a kátyúit, csak az eséseit kövezték ki, úgy okoskodván, hogy az emelkedésekről úgyis lefolyik a víz. De a vízből mégis marad fent annyi, hogy esős időben nagy sár legyen, száraz időjárásakor pedig tengelyig süpped a homokba a

terménnyel megrakott súlyos kocsi. Így mégis van dolga az orosi malomnak, mely az egyetlen iparvállalat. Sem Oroson, sem a környéken más iparvállalat, szesz-, cukor- vagy kendergyár nincsen s gyári napszámomunkából az orosi nép egy fillért sem keres. Az ipari proletariátus ezen teljes hiányának is természetesen nagy része van abban, hogy a szocializmus Oroson kifejlődni nem tudott. Amilyen fejletlen az ipar, ép olyan a kereskedelem is. A hivatalos statisztika szerint 1900-ban Oroson 14 kereskedő volt, kik 29 családtagot tartottak el. Ezen kereskedők között legelőször a vándorkereskedők érdemelnek figyelmet, kik maguk is két főtipust képviselnek. Egyrésztük elad, másrésztük vesz. Az eladók szövötteseket (székelyek), vásznat, piócat, írópapírt és képeslapot, bádogosárúkat stb. árulnak, sokan közülük kéregetnek is. Ezeknek az eladó vándorkereskedőknek napról-napra szomorúbb a sorsuk. A falusi szatócsok terjeszkedése és a várossal való érintkezés megöli őket. Érdekesebbek a vevő kereskedők. Ilyen a „gyűrűs zsidó”, ki rongyos szekérével, melybe azonban csak egy girhes ló van fogva, kóborol faluról-falura. Csontot, rongyot, ócskavasat vásárol, s tilinkójával, mellyel valami különös monoton hangot ad, hívja fel az eladók figyelmét. Van azonkívül tejes-zsidó, kiről már mondtuk, hogy naponta 150 liter tejet vásárol, van egy másik, ki tojást és aprómarhát vesz. E kereskedők azonban minden elképzelhető áruval kereskednek. Tökmagtól kezdve búzáig mindent összevesznek, gyógyfüveket, körisbogarat, fát, ami épen akad s vagy ott a faluban vagy Nyíregyházán értékesítik. A kereskedők minden kínálózó kereseti lehetőséget megragadnak. Közvetítenek munkásokat, vételeket és eladásokat. Megvesznek mindent, amit értékesíteni, s eladnak mindent, amin keresni lehet. Emellett nagyon takarékosan, valósággal zsigori módon élnek, s ha valamelyik néhány száz koronára tett szert, szatócsboltot nyit, de az új üzlet mellett is megmarad eddigi sokoldalú foglalkozása mellett.

Oroson összesen 8 szatócs van, kik közül 4 korcsmáros, 2 pedig hentes is egyúttal. A szatócsboltok igen kicsinyek, primitívek s alig van bennük árú. A fő fogyasztási cikkek: cukor, kávé, só, rizskása, petróleum s ezekkel nagy forgalmat csinálni nem lehet, nagy haszonra pedig azért nem lehet szert tenni, mert a közeli város versenye szabályozza az árakat. A boltosok ellen mégis nagy az ellenszenv és sok a panasz. Azt mondják, hogy az árúk rosszak s hogy a boltosok csalnak. Különösen panaszkodnak azok, akik hitelben vásárolnak. „Hitelben vett árúnál a boltos diktálja az árakat, mondják, s annyit ad, amennyi jól esik.”

Emellett bizonyos szívességeket kér az az adósoktól, melyek már az uzsora határát érintik. A hitelező boltosnak kijár itt-ott egy pár tyúk, 5—10 tojás, egy-egy ingyen fuvar, ami ha tekintetbe vesszük, hogy a tartozás 50 koronát úgyszólván sohasem halad meg, bizony nem mondható csekélynek. Mindezek a körülmények, melyeket kizárólag a parasztság tudatlansága és szel-

lemi inferioritása idéz elő, felébresztik a parasztság zsidók elleni gyűlöletét. A paraszt gyűlöli a zsidót, nem is nézi embernek. Meg is mondja, „zsidó az nem ember”, s nem hívja csak „vadlibának”. Minden zsidót kicsúfol. Vízileves, habart paszuly, tojó, égett-culáp, későnjött, rántás stb., közismert falusi zsidó csúfnevek. S nem csoda, ha idegenkedik a kaftános, taleszos, hosszú pajeszű zsidótól, ki nem beszéli az ő nyelvét s aki megvalósítja a Shyloki mondást: „Vásárlók maguktól, eladók maguknak, beszélgetek magukkal, sétálok magukkal s ami egyéb csak tetszik, de nem eszem magukkal, nem iszom magukkal, nem imádkozom magukkal”. Azonkívül bántja a parasztot az, hogy a zsidó ember mind gyarapodik, pénzhez jut, házat vesz, míg ő nyomorog. Így nem csuda, ha a falu egyik-másik beszédes részege beleordítja a néma éjszakába: „Magyarország zsidóország. De majd vágjuk még a zsidót, mint a répát, hogy nem megy egy sem, sem kaszálni, sem kapálni” stb. De ha a nép idegenkedik is a zsidóságtól, ha nem is tekinti embernek a zsidót, szorgalmát, ügyességét megbecsüli, „huncut, mint a zsidó” vagy „okos, mint a zsidó”, közkeletű mondások.

Igen haragusznak a zsidókra azért is, mert állítólag igen rossz pálinkát mérnek. Oroszon négy zsidó korcsmáros van, kik hetenkint kbélül 240 liter abszolút alkoholt árusítanak,* ami évi 12.480 liter alkoholt tesz ki, úgy hogy egy emberre csaknem három liter alkohol jut. Az alkoholfogyasztás azonban ennél sokkal nagyobb. Nemcsak azért, mert a városból is hoznak és ott is isznak pálinkát (annál is inkább, mert azt sokkal jobbnak tartják) s nemcsak azért, mert sört, bort is vesznek, hanem azért is, mert a szőlőbirtokos-gazdák egész termésüket megisszák.**

Jellemzőbb talán Orosra, hogy én egyetlenegy embert sem ismerek, ki teljesen absztinens volna s legjobb eset, ha valaki csak vasárnap iszik pálinkát. Jellemző az is, hogy 1907-ben a gör. kath. iskola 136 tanulója között (ismétlők is közte vannak) egy sem volt, ki a szeszt nem ismerte volna, ellenben 86 minden nap ivott pálinkát. Meglátszik ez a kriminalitásban is. Gyakran vannak verekedések s a legények határozottan büszkék az akár kapott, akár adott fejbevágásokra.

De térjünk vissza a kereskedőkhöz. A szatócsokat már láttuk s tudjuk a közép nagybirtokosokról is, hogy ezek is kereskednek. Tulajdonképen ezek Oros nagykereskedői, de üzletükből hiányzik az iparszerűség jellege, ők alkalmi kereskedők. De ha Oroszon nincs is tulajdonképeni nagy kereskedelem, a világkereskedelem mégis elküldi a maga prófétáit Orosra megrendeléseket gyűjtő ügynökök képében. Ezek az ügynökök természetesen minden rábeszélőképességüket felhasználják s bár a modern technika és szükségletkielégítés eszközeit is elterjesztik, igen gyakran meg-

* Ez a szám nem megbízható, mert a korcsmárosok nem voltak őszinték.

** Itt nem a tót szőlőgazdákra gondolunk, hanem azokra a kisgazdákra, kiknek szőlője is van.

vétetnek a paraszttal, de különösen a parasztszonyokkal olyan gépeket, könyveket, képeket is, melyeket megfelelően hasznosítani nem képesek.

Az orosi társadalom utolsó rétegéhez, a cigányokhoz érkezünk. A cigányok száma ugyan csekély, de azért egy pontosan elhatárolt társadalmi réteget képeznek, mellyel a falu többi része semmiféle összeköttetést fent nem tart. A cigányok egy része megtelepült, a másik ma is vándorol. Hét család települt meg és ezek a falu Cigányköznek nevezett, piszkos, bűzös részében laknak. A cigányok nappal vályogvetéssel, este muzsikálással foglalkoznak s csendes, békés, munkás, bár kulturátlan emberek. A falu azonban nem bánik velök valami nagy szeretettel. A cigányt ép úgy megvetik, mint a zsidót. Ebben része van annak is, hogy a legsalsóbbrendű munkákra is vállalkoznak. Ők ássák el az elhullott marhát s ők tisztítják a falu 20—25 árnyékszékét. Szerettem volna megtudni, hogy hogyan települtek le ezek az emberek, hogyan jutottak házakhoz. Erre azonban senki sem tudott felvilágosítást adni. Mikor pedig magukat a cigányokat kezdeztem, kétségbeesetten magyarázgatni kezdtek, hogy a házakat őseik pénzért vették. Félték, hogy elperelem tőlük a házakat. A cigányok élete piszkokban folyik le. Kunyhóik tisztátalanok életnívójuk alacsony s még a döghúst sem vetik meg.

De a megtelepült cigányoknál sokkal nyomorúságosabb életet folytatnak a vándorcigányok. Egész életük egy-egy rozoga szekérben folyik le, mellyel faluról-falura járnak. Életrendjük a koplalás és bőség, a döghús és a lopott aprómarha, a rongyok és az úri ruházat között váltakozik. A vándorcigányok lopnak, rabolnak, de még a veszedelmesebb bűntettektől sem riadnak vissza. S amit ezzel szemben a magyar közigazgatás tesz, azt a következőképen mesélte el nekem egy csendőrőrmester: „Minden csendőrőrs körzete egy bizonyos területre terjed ki. Ha ezen belül egy cigánykaravánt elfognak, azt elverik, aztán a körzet határáig kísérik. Itt a másik csendőrőrs akad rá, ez megint elveri az egész karavánt és a körzete határáig kíséri és ez így megy tovább. Közben a legbrutálisabb vallatások történnek.” Magam is láttam, hogy a cigánykaravánt kísérő csendőrök elszedik a szíjostorokat s azzal püfölik a férfiakat, az asszonynépet, a gyermekeket és aztán ezt nevezik toloncolásnak. Nos ez a rendszeres vadítás végkép csődöt mondott. Ez a rendszer a cigányból békés, munkásembert soha sem fog teremteni.

VII. Kultúra, egészségügy és népesedés

Aki valaha Oroszon járt, azt legelőször föltétlenül a folytonos harangzúgás lepte meg. Csaknem mindig szól a harang s szinte matematikai formulába önthető, hogy a harangzás a vallásossággal egyenes, a kultúrával fordított arányban áll. Az orosi nép fanatikus, ami jórészt annak a következménye, hogy a lakosság nagy többségét a római és görög katolikusok képezik.

Oros lakossága 1900-ban így oszlott meg vallás szerint:

róm. kath.	1376	34%
gör. „	1334	33%
gör. kel	3	—%
ágh.ev	621	15%
ev. ref.	610	15%
izr.	121	3%

Ezek közül az ág. evangélikusok a tót szőlősgazdák, kik a szőlőkben laknak és a falu társadalmi életében, mint mondtuk, nem játszanak szerepet. A 610 evangélikus református ember szociális ereje pedig a 2710 katolikussal szemben egészen elenyésző. Az emberek általában rendkívül vallásosak. Minden apró-cseprő ünnepet megünnepelnek, ami különösen a gör. katolikuskoknak árt sokat, mert az egész nyár csupa gör. kath. ünnep. Minden pénteken böjtölnek, ha nincs munka, minden reggel, de minden vasárnap föltétlenül elmennek a templomba. Az orosi paraszt minden útszéli keresztet megsüvegel, folyton keresztet vet, megsüvegeli a harangszót, megszenteli a vetést, minden pillanatban kész elmondani három miatyánkat és sorsát istenbe vetett szent nyugalommal túri. Ehhez járul még, hogy minden pillanatban a paphoz fordul tanácsért. Az orosi ember pap nélkül nem tud születni, nem tud meghalni, ha házasodik, ha házát szenteli fel stb. stb. mindig a pap szent segítségét veszi igénybe. A pap vezeti a népet a búcsúkra is. A szabolicsmegyei búcsújáró hely Máriapócs. Orosi emberek véleménye szerint, amit különben tapasztalataim is igazolnak, nincs Oroszon egyetlen-egy gör. vagy róm. katolikus ember sem, aki évente legalább egyszer Máriapócsra ne menne. Ezek a búcsúk az orosi emberek egyhangú életében a legnagyobb jelentőségű eseményt képviselik. A búcsújárás nemcsak kegyes cselekedet, hanem a legnagyobb szórakozás is, melynek emlékei hónapokon át foglalkoztatják az embereket. Hetekkel előbb készülnek már a búcsúra, hova apró gyermekeket, eladó leányokat, beteg asszonyokat és megrokkant öregeket egyaránt magukkal visznek, mert a máriapócsi könnyező szűz Mária hatása mindenkire egyaránt csodálatos. Máriapócs Orostól fél napi járóföldre van. Ezt az utat énekelve, gyalog teszi meg a nép, gyakran a legnagyobb porban Máriapócson azután nemcsak idejét s pénzét áldozza fel az orosi ember, hanem testi egészségét is. Egy-egy búcsúra néha félszáz ezer ember is összesereglik; ide menekülnek egész keleti Magyarországból az egészséget kereső betegek, kik a templomban s környékén összeszorult embertömegben, a csókokkal s könnyekkel öntözött szentségek útján, minden ragályt elterjesztenek. De az erkölcs szempontjából sem valami kegyes hely Máriapócs. Az összeseregülő embertömeg ugyanis, mely rendszeren napokig tanyázik Máriapócson, nincs előkelő szállodákban elhelyezve. Pajtákban, istállókban húzódik meg a nép. Legények, leányok, asszonyok, férfiak össze-vissza hevernek s számos közszájon forgó népies legenda, meg hetyke legények elbeszélései egyaránt bizonyítják,

hogy a szeplőtlen szűz Mária közelében nem a legszeplőtlenebb dolgok történnek. A máriapócsi búcsúk különben egyéb szórakozásokban is bővelkednek. A hatalmas processziók megdöbbentően hatásosak; a templom alatt kifejlődő vásár s a korcsmák hosszú sora pedig egyformán hozzájárulnak ahhoz, hogy a búcsújáró nép ne unatkozzék.

A nagyfokú vallásossággal szemben természetesen nem áll magas kultúra. A lakosság tekintélyes része sem írni sem olvasni nem tud. 1900-ban 4065 ember közül csak 1352, tehát csak 33% tudott írni-olvasni. 1907-ben 33 menyasszony közül csak 13, 33 vőlegény közül szintén csak 13 tudta aláírni a házassági anyakönyvet. 1908-ban pedig 44 vőlegény közül 17 (39%) s ugyanannyi menyasszony közül 28 (64%) volt analfabéta. Azonban még az írni és olvasni tudók nagy része sem rendelkezik elegendő ismerettel. Számolni a legkevésbé tudnak s ha beszédbe elegyedünk az emberekkel, kiderül, hogy néhány vagyonosabb kiscgazda kivételével a legtöbbször az élet legegyszerűbb jelenségeiről sincsenek világos ismeretei.

A kultúrívó emelésére az iskolák volnának hivatva. Egész a legújabb időkig Oros közoktatása igazán ázsiai állapotban volt. Három felekezeti iskola látta el a nagy falu egész nép-oktatását. Ezek az iskolák bent a falu közepén voltak, úgy, hogy a falun kívül az uradalmi tanyákon lakó cselédek, valamint a tót szőlősgazdák gyermekeiket egyáltalában nem küldhették iskolába. E három iskola 1908. évi működéséről a következő statisztika számol be:

Iskola	Oszályok				Félnapos mulaszt.				Féln. mulaszt.	
	Oszályok	Tantermék és tanerők	Elemi isk. tanulók	Tankötelesek	igazolt	igazolatlan	Ismétlő isk. tanulók	Tankötelesek	igazolt	igazolatlan
Róm. kath.	6	1	81	90	3831	403	32	34	234	30
Gör. kath.	6	1	85	196	237	901	35	74	256	444
Ev. reform.	5	1	52	52	1242	361	18	18	108	19

Iskola	Tanterem			m ³ levegő	1 emberre esik m ³ levegő	A tantermet hányszor évente		hányszor seprik	hány vallás-óra van	hány számtan-óra van
	magas	széles	hosszú			suroják	meszelik			
Róm. kath.	3·2	7·5	10.6	245	3	2	2	12	5	5
Gör. kath.	3·8	8	11	234	2.7	1	1	6	5	5
Ev. reform.	3·1	4·7	8.3	121	2.3	5	3	12	4	4

Ebből a statisztikából kitűnik, hogy az iskolák elégtelenek voltak. Egy tanítónak 5—6 osztályba járó 50—80 gyermeket rendszeren tanítani lehetetlenség. De még ebben a hiányos tanításban sem részesült a gyermekek tekintélyes része, egyszerűen azért, mert nem fért be a tanterembe.* Ez az állapot tovább már tűrhetetlen lévén, 1910-ben a község új iskolák felállítását határozta el, s 1911 január elsején tényleg hat új községi iskola nyílt meg, melyek közül három a falu határában, az uradalmi tanyák, s tót szőlősgazdák lakásainak közelében van szétszórva. Ezzel az elemi oktatás kérdése legalább az ifjabb generáció részére megoldódott, s 1911-től kezdve gondoskodva van arról, hogy minden tanköteles gyermek elemi oktatásban részesüljön. A tanítás eredményét azonban, amint a múltban, úgy előreláthatólag a jövőben is csökkenteni fogja a tömeges mulasztás és a nép szegénysége. Télen igen sok gyermeknek nincs elegendő meleg ruhája, s ezért nem járhat iskolába. Tavasszal és ősszel igen sok gyermeket visszatart a napszámos munka, a dohánykertészek pedig mindaddig, míg a dohány simítása be nem fejeződött, nem engedik gyermekeiket iskolába. Sok gyermeknek nincsen pénze irkák, könyvek s egyéb taneszközök vásárlására s a legtöbb szülő teljesen indolens a gyermekével szemben, nem szívesen küldi iskolába s tehernek tekinti azt.

Külön kell megemlékeznünk a zsidó iskoláról. A zsidó iskola, vagy ahogy általában nevezik a „heider” a templom előcsarnokában, egy kis, piszkos szobában van. A mintegy 15 gyermeket egy bócher tanítja, ki képesítését a homonnai rabbinustól szerezte. Az oktatás, mely szünet nélkül egész éven át tart, napi 11 órát vesz igénybe. Semmiféle taneszköz, tanterv nincs s a tanítás héber könyveknek olvasásából s magyarázásából áll. A magyar írás és olvasás csak mellékesen szerepel. Maga a tanító némi fizetést s „teljes ellátást” kap, ami alatt az értendő, hogy hét hetenként más és más zsidó családnál üti fel tanyáját. Ez a tanító úgy tanít, ahogy éppen kedve tartja s mégis a zsidó ifjak lényegesen műveltebbek, mint a parasztság gyermekei. Ennek az az oka, hogy a falusi zsidóság vándorló hajlandóságú és rendkívül élénk érdeklődésű. A legtöbb zsidó olvas újságot, tud a világ fontos eseményeiről, kereskedelmi foglalkozása szintén ismeretek szerzésére kényszeríti. A zsidók sokra becsülik azt, aki tud, való-

* A régebbi állapotokra jellemző egyik iskola naplója, melyben főleg iskolaszéki tagoktól eredő ilyenfajta följegyzéseket találunk: „1899 okt. 30. Semmi rend nincs, tanító nincs, tanítás nincs, 13 gyermek volt az iskolában.” 1900 márc. 22-én a kerületi esperes a következőket írja: „A beírott tankötelesek közül hiányzott 44 tanköteles. Figyelmeztetik az iskolaszék, hogy az iskola pontos látogatására a hanyag szülők gyermekeit a legszigorúbban utasítsa és kötelezze.” 1904 december 13-án azt írja egyik iskolaszéki tag: „Az iskolában találtam 76 tanulót. A tanító jelen. De az iskola szennyes, a gyermekek részére ivóedény nincs, a gondnok figyelmeztetik, hogy az iskola tisztábban tartassék és vízedénnyel elláttassék.”

sággal tátott szájjal hallgatják pl. az ügyvédet, ki nekik valamit magyaráz s möhön falnak fel minden értelmes szót. A zsidók autodidakták, magántanulás útján megtanulják mindazt, amit az iskolában meg nem tanulhattak.

Ez utóbbi épen nem állítható a parasztokról. Pedig az iskola nekik sem nyújt elegendőt. De a parasztok, ha az elemi iskolából kikerültek, soha sem tanulnak egy szót sem. Iskolai továbbképzésről szó sincs. „Ezt még a legtehetősebb parasztgazdának sem ajánljuk”, mondta nekünk az orosi értelmiség egyik tagja, „mert nem akarunk elégedetlen elemeket nevelni”. Ami pedig a nép későbbi nevelése érdekében történik, az alig több a semminél. Mert az, hogy egy néhány faj-aprómarhát elosztogatnak a faluban, hogy vármegyei mezőgazdasági kiállításokat rendeznek, hogy 1000 eperfát ültetnek, az csak nem nevezhető hatásos népnevelésnek. Vándortanító még eddig nem járt Oroson, s a Nyíregyházán már évek óta működő szalmafonó-iskolának, mellyel a háziipart akarják fejleszteni, sem mutatkozott felemlítésre méltó hatása.

A parasztság ismereteit olvasással sem igen gyarapítja. Újságot csak kevesen, csak a tehetősebbek járatnak. Mintegy 35 példányban jár a *Néplap* s földműves embernek azonkívül alig jár még valami újság. Csak egy amerikai lap, a *Magyarok Vasárnapja* jár 3, s a *Világszabadság* 1 példányban. Olyan helyen, ahol olvasni tudnak, található még biblia vagy egy zsolttáros könyv, de azonkívül alig akad más, mint egy Rózsa Sándorról, Kinizsi Pálról, Munkácsy Mihályról stb. szóló piros vásári füzet. Mintegy 10 évvel ezelőtt a földművelésügyi kormány egy kis könyvtárral ajándékozta meg a községet. Azonban ennek sincs maradandóbb hatása, egyrészt azért, mert a községi jegyző kezeli, kitől az egyszerű földműves ember röstel könyvet kérni, másrészt mivel a könyvek sem alkalmasak arra, hogy a nép tényleg okuljon belőlük. A könyvtár 251 kötetből áll. Van benne 10 kötet *Magyarország vármegyéi és városai*, 10 drb magyar mesemondó és egy egész sereg egyéb mesés könyv, 20 kötet Jókai, egy csomó történeti munka Nagy Lajos, Hunyadi János, II. Lajos stb. életéről, Smilesnek *Jellem, Önsegély, Takarékoság és Kötelesség* című művei, 100 kötet minisztériumi kiadvány a gazdálkodásról stb. 1899-ben kapta a község a könyvtárat. Ebben az évben volt 159 olvasója. Azóta számuk folyton csökken. 1900-ban 42, 1901-ben 25, 1902-ben 5, 1907-ben 11, 1908-ban 2 volt a kikölcsönzők száma. Ha még hozzávesszük, hogy a néhány kikölcsönző a papokból és a tanítókból áll, tisztán áll előttünk, hogy a könyvtár szerepe teljesen jelentéktelen.

Nem hagyhatunk ezek mellett figyelmen kívül két fontos nevelő intézményt, a börtönt és a katonaságot. A börtön valóságos szerencse az orosi legényre. Akivel ifjú korában megtörténik az, hogy egy-egy embert főbever, s néhány évet börtönben tölt, az ismeretekkel meggazdagodva, mint írni-olvasni, számolni tudó, mesterséghez értő ember tér haza. Az ilyen emberekre nagy szükség van. Ezekből lesznek a jobb fizetésű kerülők, kiknek

feladata körébe tartozik a munkások ellenőrzése és a munkanapok felírása is. Igen sok kerülő börtön-viselt ember. Kevésbé vannak jó hatásai a katonaságnak. A katonaság, amellet hogy a nép ismereteit gyarapítja, demoralizál, megrontja a nemi erkölcsöt. A kaszárnyák nemi borzalmi nem a falusi népnek valók. Pedig azoknak híre gyorsan elterjed, elterjednek a kaszárnya trágár elbeszélései is. A katonaságból hozzák haza a nemi bajokat is, melyek egész nemzedékek egészségére kihatnak.

A nemi bajok még általában elég ritkák s az orosi nép nemi erkölce még szintén elég romlatlan. De hogy a falu itt sem a szent ártatlanság hazája, azt legjobban a születési anyakönyv bizonyítja, mely szerint 1907-ben 5, 1908-ban 6 volt a törvénytelen születések száma. Rendszerint mindkét nembeli ifjúság tekintélyes része már a házasság előtt folytat nemi életet, de az ifjúkori szerelmet nagy többségében házasság szokta követni. Vannak azonban olyanok is, kik úgyszólván prostituáltaknak tekinthetők. Öregedő özvegyasszonyok s olyanok, kiknek férje Amerikában van, vállalkoznak erre a szomorú szerepre. S az uralkodó osztály egyik-másik tagja is jó példával jár elől. A pletykakedvelő nép ujjal mutat némelyik alakra, kinek eredetét valamelyik előkelőbb állású férfúval hozza összefüggésbe.

A törvénytelen születések nagy része azonban olyan vad-házasságokból származik, melyeket polgári házasságot gátló okok idéznek elő, s a szerelmi viszonyt rendszerint polgári házasság szokta követni, úgy hogy a nemi élet legnagyobb része a házasságok megszokott, normális keretében folyik le. Agglegény és aggszűz Oroson úgyszólván ismeretlen fogalmak. A legények 20—25, a leányok 18—20 éves korukban rendszerint a házasság élet kötelékébe lépnek. A legtöbb házasságot az őszi munka elvégzése után, október és november hónapokban kötik. Ezt a következő statisztika is igazolja.

Házasságkötések száma Oroson:

Év	Január	Február	Márciu	Április	Május	Június	Július	Aug.	Szept.	Okt.	Novem	Decem	összes
1907	2	5	1	2	—	4	1	—	2	4	10	2	33
1908	4	2	2	3	7	2		2	—	7	11	3	44

A házasság szempontjából a cselédek és zsellérek szemben a gazdákkal külön osztályt képviselnek, melyek a legritkább esetben házasodnak össze. Vegyes házasságok már gyakoribbak, de csak róm. és gör. katolikusok között.

Az egy- és kétgyermekrendszer Oroson még teljesen ismeretlen. Minden családnál sok a gyermek s ha néhol elő is fordul, hogy csak 1—2 gyermek van, ez nem a gyermekhiány, hanem a gyermekhalandóság következménye. Az 1900-as statisztika

szerint Oroson 1557 házas, 2318 nőtlen és hajadon volt, úgy hogy egy házaspárra 3 gyermek esett. Az 1907—1908. év összes születéseit a következő, hónapokra kiszámított táblázat mutatja:

Év														Ebből	
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Aug.	Szept.	Okt.	Novem.	Decem.	összes	fiú	leány
1907	27	14	19	20	16	18	17	10	14	13	13	18	199	92	107
1908	15	21	23	18	20	13	13	14	18	24	12	20	211	113	98

Láthatjuk tehát, hogy amint a házasságkötések, úgy a születek is a téli hónapokban a leggyakoribbak. A tél a népesedési mozgalmak ideje.

Ha a születések és a halálozások viszonyát keressük, akkor látni fogjuk, hogy az 1907 évi 199 születéssel 114 halálozás, az 1908 évi 211 születéssel 113 halálozás áll szemben. Ha ezzel szemben 30-ra becsüljük az évente Amerikába vándorlókat, 15-re azokat, kik cselédnek és iparostanoncnak a városba költöznek, ugyancsak 15-re az Amerikából visszavándorlókat, akkor Oros lakossága évente körülbelül 60-nal gyarapodik. De ez a gyarapodás még nagyobb volna, ha a gyermekhalandóság megszűnnék. 1907-ben a 114 meghalt közül 59 (52%), 1908-ban 113 közül 58 (51%) öt évnél fiatalabb volt. A meghaltak nagyobb fele tehát a krónikus gyermekhalandóság áldozata. A gyermekhalandóság a kultúrátlanságnak és az alacsony életművönak szükségszerű következménye. De mielőtt a gyermekhalandóság közvetlen okaival foglalkoznánk, vessünk egy általános pillantást Oros egészségügyi viszonyaira.

Az egészségügyi viszonyok Oroson általánosan kedvezőek, ha a dolgot bizonyos, krónikus bajok tömeges fellépése szempontjából nézzük. Így pl. szifilis csak néhány családban fordul elő. Hasonlóképen úgyszólván ismeretlen a tüdővész, mely csak egynéhány zsellércsaládban pusztít. Gyakrabban előfordul az angolkór, mely a rossz táplálkozás következménye. A községi orvos véleménye szerint a falu csaknem összes asszonyainak deformált lapos és szűk medencecsontja van. Ez szerinte évszázadokra visszamenő rossz táplálkozás következménye. De ha a szifilis és a tüdővész nem is pusztít, az egészségügyi viszonyok mégsem kielégítőek. A nép a tisztaság és az egészség fogalmát nem ismeri. Ott, ahol tisztaság van, ez valami egészen ösztönszerű dolog, mert nincs Oroson egyetlenegy paraszt sem, ki a tisztaság morális, anyagi és kulturális jelentőségével tisztában volna. Már szólottunk arról, hogy a lakások jórésze nem higiénikus, hogy a levegője mindegyiknek rossz. A lakószobákat csak kevesen tartják tisztán. Ehhez még hozzá kell vennünk, hogy az orosi nép folyton köpköd. A köpés hatásait nem ismeri. S hiába vannak

a vonatokban s egyéb nyilvános helyeken felírások, a fatalista és mindent istentől váró nép egyszerűen nem hiszi el, hogy a köpés egészségtelen. Az orosi népnek általában nincsenek skrupulusai a beteg emberek iránt. Magam is láttam, mint ebédelt együtt s mint ivott egy és ugyanazon vederből az orosi határban vagy nyolc cselédember, kiknek egyikén a szifilis félreérthetetlen és undorító nyomai látszottak. Az orosi ember nem fél a piszoktól. Ismertem egy parasztgazdát, ki kapával alaposan elvágta a lábát. Bekente disznózsírral, bekötötte, felhúzta a csizmáját s le nem húzta egész egy hétig. Amíg érezte, hogy fáj, nem húzta le a csizmát a lábáról csak, amikor már begyógyult. De az orosi ember nem is fürdik. Nyáron, mikor meleg van, még lehűtik magukat néha a Nyírvízsabályozó társaság kanálisában, de télben csak lekopik róluk a piszok. A bábák véleménye szerint még a teherben levő nők sem szoktak fürödni. Tisztes kivételt képeznének a tisztaság szempontjából a zsidók, ha fürdőhelyük egészségesebb volna. A vallásos zsidók ugyanis télen-nyáron mindennap, a kevésbbé vallásosak és az asszonyok pedig hetenként 2—3-szor megfürödnek a rituális fürdőhelyen, az úgynevezett „miqui”-ben. Ennek azonban nincs lefolyása s a piszok hónapról hónapra gyűl, úgy hogy az ember a hinduk fürdőgödreit sem képzei undorítóbbaknak ezeknél a rituális fürdőhelyeknél.

Ahogy nem ismeri az orosi nép a tisztaság fogalmát, úgy nem ismeri az egészségét sem. Nem tudja, hogy az egészség a megfelelő életmód következménye. A nép javasasszonyokban hisz s szomorúan mondja: „Még mindig beteg vagyok, pedig már a javasasszonynál is voltam.” Népies orvosságok vannak. Ilyen a köpölyüzés, a vérvétel, a piócával, meleg kukoricalével való gyógyítás. Vágott sebre zsírt, vagy mészport, genyedő sebre paradicsomot raknak. Hisznek babonákban. Nemcsak azt mondják, hogy meztelenül háromszor körül kell szaladni a káposztát, hogy elpusztuljon a hernyó, hanem a betegségnek is holmi babonás hókuszpókuszokban látják az ellenszerét. Orvoshoz már csak akkor mennek ha nagy baj van. A községi orvos havonta csak kétszer, 1-én és 15-én jön ki. Rendszerint addig megvárattják a beteget, s igen nagy már akkor a baj, ha doktorért küldenek, vagy bemennek hozzá Nyíregyházára. Nyíregyházára kell menni a patikába is és ez is megnehezíti a gyors és biztos segélyt. A szüléshez ritkán hívnak orvost. Sőt a tanyákon lakók bábát sem hívnak, hanem öreg asszonyok végzik el a bábai teendőket. Bába 3 van a faluban s ezek nyolc napig látogatják a szülő nőt. Ez alatt az idő alatt rendszeresen gondozzák az újszülöttet, ki azontúl alig részesül megfelelő gondozásban. Uralkodó szokás, hogy a kisbaba fejét az első évben sohasem mossák, mert félnek, hogy a tiszta víz elveszi a gyermek szemvilágát s így némelyik gyermek fején ujjnyi vastag a piszok. De a gyermekeket nem is táplálják rendszeresen. Hét hetes, egy hónapos korában már burgonyával, sőt töltött káposztával etetik őket, sőt előfordul az is, hogy szopós babának már

pálinkát adnak, két éves korában pedig már minden fiúgyermek megkóstolta a pipálást is.

Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a gyermekhalandóság óriási. A gyermekeket mindenekelőtt a járványok pusztítják, melyek minden évben fölkeresik Orost. De a ragályok mellett pusztítja a gyermekeket a rossz táplálkozás is. Főleg a csecsemők kapnak gyakran gyomorhurutot, mely 1—2 nap alatt kivégzi őket. A nép pedig azt mondja erre, hogy valami rossz szem nézett a kisbabára. De különösen nagy a gyermekhalandóság januárban, a cselédköltözések idején, amikor az apró porontyok akárhányszor dermesztő hidegben szalmába pakkolva, lassú járású ökrös szekeren 20—30 kilométeres utakat is megtesznek. Ilyenkor hull is a sok gyermek, mint a tiszavirág; s a sok apró embert egy tollvonással meg lehetne menteni az életnek, ha a cselédköltözéseket január 1-ről november 1-re helyeznék át. Novemberben még nincs nagy hideg, ellenben már a téli munkálatok befejeződtek; mindössze néhány fuvarral kellene több, mert november 1-én a cselédek termésének és konvenciójának tekintélyes része még nincs elfogyasztva. De a cselédköltözések áthelyezése, bár többször szóba került, még most sem valósult meg s így a gyermekek hullnak tovább rendületlenül. Mindebben csak az a vigasztaló, hogy a nép már megszokta a gyermekhalandóságot s egy-egy csecsemő pusztulása senkit sem rendít meg.

Összefoglalás

Végig néztük egy közönséges, tipikus magyar nagybirtokos falu életét s ha most befejezésül felállítjuk a látottak mérlegét, akkor arra az eredményre jutunk, hogy ennek a falunak ugyanaz a sorsa kicsiben, mint ami egész Magyarországé nagyban. Láttuk, hogy a nagybirtok túltengése következtében a termékeny vidéken élő, jómódra hivatott népesség legnagyobb része szegénységben él; az életmód primitív, a fogyasztás csekély s ennek megfelelően az ipar és a kereskedelem is elmaradott. Láttuk, hogy a nép kultúrája nincs azon a fokon, amelyet elérhetne s az ismeretek hiánya egyformán megsabdálja a nép jövedelmét, egészségét és életörömeit. Kultúra és jólét, ez a kettő hiányzik Oroson s e falu aprólékos vizsgálata is csak ahhoz a már ismert eredményhez vezetett bennünket, hogy a legfontosabb teendő ebben az országban, a nagy néptömegek jólétének és kultúrájának emelése.

